

ŽARKO MULJAČIĆ
2.X.1922. — 6.VIII.2009.

In memoriam

Nakon gotovo šest desetljeća vrlo djelatne prisutnosti u hrvatskom i europskom jezikoslovlju i filologiji, 6. kolovoza 2009. napustio nas je romanist profesor Žarko Muljačić, koji je svojim prinosima duboko obilježio ne samo hrvatsku romanistiku druge polovice XX. stoljeća, nego je ostavio neizbrisiv i vrlo prepoznatljiv trag u međunarodnoj romanistici i lingvistici, a svojim mnogobrojnim studijama te nastavničkom djelatnosti ste kao ugled dostojan samo najvećih imena. Cijela područja istraživanja romanskih jezika danas bi bila nezamisliva bez prinosa profesora Muljačića, a na nekoliko temeljnih lingvističkih područja lucidno je probijao putove i znalački razrađivao metode istraživanja (bio je »Bahnbrecher«), braneći uvjerenje da se konkretna lingvistička istraživanja moraju temeljiti na dobro definiranoj, eksplicitnoj i jasnoj metodologiji kao i da istraživačke metode moraju polaziti od stvarnih jezičnih situacija i biti primjenjive na njih. U intenzivnom previranju koje je doživjela europska i američka lingvistika nakon Drugoga svjetskoga rata, profesor Muljačić gotovo je nepogrješivo umio izdvojiti u lingvistici one pojave koje su imale čvrstu podlogu i otvorene perspektive razvoja od pomodnih i efemernih pojava.

U Splitu, gdje se rodio, proveo je djetinjstvo i mladost, a ondje je ste kao kako prva praktična znanja različitih jezika tako (uz hrvatski, također talijanski, njemački i francuski) i osobitu sklonost promatranju jezika i jezične uporabe (još nakon Drugoga svjetskog rata dalmatinski oblik venecijanskoga, uz hrvatski, rabio je dio građanstva, mnogi školovani ljudi znali su i književni talijanski). Studij talijanske i francuske filologije započeo je na Sveučilištu u Zagrebu u burno doba početka Drugoga svjetskog rata na našem tlu, kada su komunikacije između Splita i Zagreba bile otežane i nesigurne, a život u oba ta hrvatska grada zbog rata i okupacije nesiguran. Ni kriva ni dužna, mladoga studenta nije mimoišla ni kalvarija »Križnoga puta« pa je studij završio 1947. Učitelji na Filozofskom fakultetu u Zagrebu bila su mu dva velikana hrvatske romanistike, ali svaki od njih drugačije znanstvene orijentacije i drugačijega kova. Jedan je bio opći romanist, galicist (»francuzist«) i balkanolog Petar Skok, lingvist

izrastao iz bečke mladogramatičarske pozitivističke tradicije, koji se bavio pretežno lingvističkim temama u užem smislu riječi, osobito dijakronijskim proučavanjima i romansko-slavenskim jezičnim dodirima i prožimanjima na prostorima jugoistočne Europe (posebice pak romansko-hrvatskim dodirima i prožimanjima). Drugi je bio talijanist Mirko Deanović, također izrastao iz bečke mladogramatičarske tradicije, ali sa širokim zanimanjem ne samo za čisto lingvistička pitanja nego i za filologiju u najširem smislu riječi, kulturnu i književnu povijest te romansko-hrvatske kulturne i književne veze. Dok je Skok bio znanstvenik asket, koji je intenzivno komunicirao poglavito s inozemnim kolegama lingvistima, gospodar Deanović imao je vrlo razgranatu mrežu međunarodnih veza ne samo s lingvistima, nego i s književnicima, kulturnim i javnim djelatnicima u romanskim zemljama (posebno u Italiji) i u srednjoj Europi. Iako obojica znanstveno formirani na mladogramatičarskoj metodologiji, i Skok i Deanović bili su otvoreni prema novim strujanjima u lingvistici, kao npr. prema lingvističkoj geografiji i stilistici. Iako sami nisu bili strukturalisti, u doba kada je kod njih studirao mladi i studiju predani Muljačić, kao da je njihovo naučavanje otvaralo zanimanje i za strukturalnu lingvistiku, pa se mladi romanist rano upoznao sa strukturalizmom, doduše ponajprije vlastitim zalaganjem.

Po završetku studija romanistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (god. 1947.) Žarko Muljačić bio je gimnazijski profesor u Puli (1947. – 1949.) i Splitu (1949. – 1950.), a zatim je radio kao arhivist u Državnom arhivu u Dubrovniku (1950. – 1953.) i ondje prikupio, među ostalim, i opsežnu građu o hrvatsko-talijanskim i hrvatsko-francuskim književnim vezama u XVIII. i XIX. stoljeću; na toj su građi poslije nastale njegove mnogobrojne studije o prosvjetiteljstvu u Dalmaciji te o ulozi Alberta Fortisa, Tome Basiljevića i dr. Radeći u Državnom arhivu u Dubrovniku, profesor Muljačić temeljito se uputio u tajne istraživanja starih dokumenata (pod vodstvom prof. Vinka Foretića), ali je ujedno razvio i svoje naravno nagnuće prema temeljitosti, preciznosti i dosljednosti u proučavanju činjenica. Osim toga rada koji ga je oduševljavao i ispunjavao zadovoljstvom, uz Dubrovnik će ostati trajno vezan i preko svoje supruge Dubrovkinje, gospođe Ite Muljačić, pa je znao govoriti kako su i Dubrovnik i Split podjednako njegovi gradovi, te da za njegov uspješan rad u lingvistici najviše duguje svojoj supruzi koja ga je u svemu podupirala. No tadašnji Dubrovnik ipak nije mogao zadovoljiti njegova nagnuća prema znanstvenomu istraživanju.

Od jeseni 1953. postao je asistent profesora Mirka Deanovića na Odsjeku za talijanski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a

taj će prelazak konačno čvrsto odrediti njegovu znanstvenu karijeru. Već godine 1955. u Zagrebu je doktorirao tezom *Tomo Basiljević-Bassegli, predstavnik prosvjete u Dubrovniku* (tiskano u skraćenu obliku 1958.). Nije to bila samo studija o životu i djelu toga dubrovačkog erudita, prosvjetitelja i političara iz druge polovice XVIII. i samoga početka XIX. stoljeća, suvremenika Alberta Fortisa, nego i vrlo pomna analiza političkih, društvenih i kulturnih prilika u Dubrovniku uoči pada Republike. U razdoblju od 1946. do 1955. u različitim kulturnim glasilima objavio je niz priloga s područja povijesti civilizacije te kulturne i književne povijesti (uglavnom u vezi s Dubrovnikom i Splitom, ali i drugim sredinama), a svi su oni obilno i precizno dokumentirani. Prvi njegov rad u kojem su pretežale lingvističke teme bio je njegov *Uvod u studij talijanskog jezika i književnosti*, Zagreb 1956. (objavljen u obliku sveučilišnih skripta, 80 str.), u kojem su već do punog izražaja došli profesorova težnja za racionalnom klasifikacijom činjenica na temelju eksplicitnih kriterija i kritički odabranih parametara, izvrsno poznavanje svih relevantnih elemenata u vezi s temama koje je obrađivao, sveobuhvatna i pouzdana obaviještenost. No do početka 1960-ih u profesorovim prinosima prevladavat će kulturnopovijesne i književnopovijesne teme, iako će se i nakon toga razdoblja i dalje sustavno njima baviti (treba se samo sjetiti njegovih mnogobrojnih studija o najrazličitijim aspektima Fortisovih podataka o našim krajevima, izdanja djela B. Kotruljevića i sl.).

Već za boravka u Dubrovniku profesor Muljačić počeo je u Državnom arhivu intenzivno proučavati dubrovačke oporuke između 1348. i 1363. te druge srednjovjekovne latinske, mletačke i hrvatske dokumente u kojima su zabilježeni tragovi inače nedokumentiranoga dubrovačkoromanskoga (raguzejskoga) govora, koji je izumro u XV. stoljeću. Tada se već bio solidno uputio u metodologiju strukturalne lingvistike pa je strukturalnu metodologiju nastojao sustavno primijeniti na proučavanje raguzejskoga (dubrovačkoromanskoga), posebice za rekonstrukciju i opis njegova fonološkoga sustava. Glavni rezultat tih istraživanja njegov je opsežan habilitacijski rad (1960.) *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st. Prilog raguzejskoj dijakronoj fonologiji i dalmatsko-mletačkoj konvergenciji* (objavljeno u Radu JAZU 327, 1962.). Analizom građe iz XIV. stoljeća profesor Muljačić rekonstruirao je osnovne raguzejske strukture, potrebne za njegovu klasifikaciju unutar Romanije. Kako su ostali oblici dalmatskoga posvjedočeni mnogo kasnije (npr. veljotski oblik, iako je on potvrđen mnogo bolje od raguzejskoga), profesor Muljačić želio je u početku utvrditi samo položaj raguzejskoga unutar Romanije. Uočivši jasno već tada da položaj jednoga jezika unutar srodne skupine nije stalan,

nego da se on s vremenom može znatno promijeniti, profesor je pošao od tvrdnje da za svaku klasifikaciju (i položaj jednoga jezika unutar skupine) treba ponajprije utvrditi skup relevantnih kriterija, koji se pak od razdoblja do razdoblja manje ili više razlikuju. Upravo u tom radu već nalazimo sve bitne elemente njegove potonje »dinamičke klasifikacije« romanskih jezika. Taj rad nezaobilazan je po tom što je to jedna od prvih velikih lingvističkih studija na ovim prostorima koja je zamišljena što je bilo moguće dosljednije strukturalistički, a još se k tomu bavila dijakronijskim aspektima jednoga izumrlog i samo vrlo fragmentarno posvjedočenog jezika (raguzejskoga). Druga je važnost toga rada što je pokazao da dosljedna primjena novih metodologija u lingvistici omogućuje da se dođe do spoznaja koje inače ne bi bile moguće, te da o dalmatskom njegovu veliki proučavatelji iz proteklih razdoblja (K. Jireček, M. G. Bartoli, P. Skok i dr.) ni izdaleka nisu rekli posljednju riječ pa su moguće nove važne spoznaje. Nakon te studije, u radovima profesora Muljačića sve više prevladavaju čisto lingvističke teme. Ujedno, nakon te kapitalne studije o dalmatskom, različiti aspekti dalmatskoga trajno će ga do kraja života zaokupljati: on je pomno pratio sve što se o dalmatskim temama kod nas i u svijetu pisalo i neprestano se ponovno vraćao pitanjima toga izumrlog jezika.

Već prije, godine 1956., kada je Zagrebačko sveučilište osnovalo u Zadru svoj drugi Filozofski fakultet, profesor Muljačić prešao je iz Zagreba u Zadar, gdje je predavao talijansku, romansku i opću lingvistiku (docent od 1956., izvanredni profesor od 1961., redoviti profesor 1965.—1972.), te nastavio proučavati starije i novije romanske relikte na istočnoj obali Jadrana i na Balkanu, ali sada već odlučno prema onodobnoj strukturalističkoj metodologiji, a intenzivno se bavio i pojedinim pitanjima fonologije.

Zagreb, iz kojega se ponovno otisnuo u Dalmaciju, bio je u svojoj lingvistici duboko ukorijenjen u srednjoeuropsku mladogramatičarsku tradiciju Beča, Leipziga i predstrukturalističkoga Praga, a pokušaji otvaranja prema modernijim proučavanjima nailazili su nerijetko na otvoren otpor kod starijih vodećih lingvista. Za razliku od toga, Zadar, koji je još dugo nakon završetka rata ostao polurazoreni i ranjeni grad, iako znatno kulturno središte, nije bio opterećen ni naslijeđenom lingvističkom tradicijom ni znatnijom lingvističkom literaturom sačuvanom u knjižnicama, pa je ondje skupina mlađih lingvista (ponajprije Dalibor Brozović i Žarko Muljačić) i skupina lingvista srednjih godina (Miroslav Kravar i Franc Mikuš) od samoga početka bila upućena na to da poseže za najnovijom lingvističkom literaturom. Tako su se nedostaci zadarskih prilika ubrzo prometnuli u veliku znanstvenu prednost te su se vrlo brzo osobito Brozović i Muljačić potvrdili kao vodeći europski lingvisti, Muljačić među ro-

manistima, Brozović među slavistima. I u Zagrebu je sličnim putem obnove i modernizacije pošla skupina mlađih lingvista, okupljena od 1956. oko Zagrebačkoga lingvističkoga kruga i predvođena Radoslavom Katičićem i Lászlóm Bulcsúom, ali je dugo nailazila na jak otpor tradicionalista. Potkraj 1950-ih i tijekom 1960-ih upravo je zadarska skupina lingvista, predvođena Muljačićem i Brozovićem, zajedno sa Zagrebačkim lingvističkim krugom znatno pridonijela tomu da strukturalna lingvistika stekne puno pravo građanstva na hrvatskim filozofskim fakultetima i da se hrvatska lingvistika uključi u europske tokove. Među hrvatskim lingvistima koji su se redovito pojavljivali na međunarodnim lingvističkim skupovima i redovito objavljivali u najviše rangiranim časopisima, prvo mjesto nedvojbeno pripada profesoru Žarku Muljačiću, i to već od njegova zadarskoga razdoblja.

Trudeći se u nizu radova što točnije odrediti mjesto što ga zauzima raguzejski (i dalmatski općenito) unutar skupine romanskih jezika, kao i njegov odnos prema pojedinačnim romanskim jezicima, profesor Žarko Muljačić u zadarskom razdoblju razradio je svoju dinamičku klasifikaciju romanskih jezika primijenivši binaristički opis opozicija u fonologiji na opis i vrjednovanje razlika (distanci) među romanskim jezicima na sinkronijskoj razini, te na utvrđivanje razlika svakoga pojedinoga od njih prema latinskomu na dijakronijskoj razini. Pomno proučivši sve ranije klasifikacije romanskih jezika utvrdio je da se, osim klasifikacije Waltera von Wartburga, sve one temelje na manje ili više subjektivnim kriterijima, ili na kriterijima koji se teško daju objektivno definirati. Tako je Wartburgovu klasifikaciju, koja se odnosi na razdoblje odmah nakon propasti Zapadnoga Rimskoga Carstva i koja dijeli Romaniju na tri dijela – Istočnu Romaniju i Zapadnu Romaniju te Sardiniju – profesor Muljačić preformulirao binaristički kako bi pokazao o čem je riječ. Kako Wartburgova svega dva kriterija (čisto lingvističke naravi) nisu ni izdaleka dostatna da se opiše raznolikost moderne Romanije, Muljačić je u početku za svoju klasifikaciju odabrao 30 kriterija, a u potonjim je verzijama, doradujući ju, povećao taj broj na 40 (četrdeset). Kada se dobiju odgovori na sva pitanja i zbroje njihovi bodovi (odgovor + boduje se s 2 boda, odgovor ± boduje se s 1, odgovor – boduje se s 0), dobit ćemo brojevne indekse za svaki pojedini romanski jezik, koji izriču njihov položaj unutar cjeline, odnos svakoga prema svakomu i svakoga prema latinskomu, a ti brojevni indeksi ne podliježu subjektivnim interpretacijama. Upravo objektivnost rezultata kojima se ne da manipulirati osigurali su njezinu primjenu u romanistici, ali i u slavistici. Radovima o klasifikaciji romanskih jezika, zasnovanoj na binarističkom vrjednovanju njihovih distanci, profesor Muljačić znatno je unaprijedio romansku i opću lingvistiku.

Osim niza radova o teoretskim i praktičkim problemima fonologije, iz zadarskoga razdoblja datira i klasična Muljačićeva *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika* (najprije objavljena u obliku skripata, 1964., zatim 1972. u obliku knjige; prevedena je na talijanski u cjelini, 1972. i 1973., na španjolski opći dio, 1974.) i do danas se održala kao temeljni sveučilišni udžbenik na mnogim europskim sveučilištima. Posebna važnost te knjige za nas je u tom što se u njoj daju svi elementi nužni za opis fonema u hrvatskom i daju se uzorci toga opisa. Na teoretskoj razini, vrijednost je te knjige u tom što usporedno promatra i vrjednuje dostignuća u fonologiji unutar različitih škola i teoretskih pristupa. Što se opisa talijanskoga fonološkog sustava tiče, Muljačićev model do danas nije u bitnim crtama prevladan.

Dok je djelovao u Zadru, priredio je za studij lingvističke talijanistike dragocjen priručnik *Introduzione allo studio della lingua italiana* (Torino, 1971.; *Uvod u studij talijanskoga jezika*; 2. izd. 1982.) s pomno i kritički izabranom i komentiranim bibliografijom. Potpuno prerađen priručnik sa sličnim osnovnim ciljevima i u skladu s dostignućima talijanistike onoga doba bio je komentirani bibliografski priručnik *Scaffale italiano. Avviamento bibliografico allo studio della lingua italiana* (Firenze, 1991.; *Talijanska polica. Bibliografski uvod u studij talijanskoga jezika*), koji posebno vodi računa o postignućima varijacijske, sociolingvističke i pragmalingvističke škole, a kao uzor do danas ostaje nenadmašen.

Dok je bio profesor u Zadru, koristio je (1971.–1972.) devetomjesečnu stipendiju zaklade »Alexander von Humboldt« i boravio u S. R. Njemačkoj gdje se, radeći među ostalim i s profesorom Aloisom Schmausom, počeo baviti i balkanološkim temama te proučavanjem slavenskih utjecaja (hrvatskih i crnogorskih) u talijanskim dijalektima. No uskoro zadarska sredina nije pokazala odviše razumijevanja za svojega sugrađanina i znanstvenika već tada svjetskoga glasa. Iz birokratsko-formalističkih razloga, očito i s primjenom političkoga revanšizma prema osobi koja se u politiku sama miješala nije, profesor Muljačiću bila je otkazana dobrodošlica na zadarskom Filozofskom fakultetu, pa je potkraj 1972. (godina je to nakon »Karađorđeva«!) bio izabran – s otvorenom dobrodošlicom – za redovitoga profesora romanske lingvistike na Freie Universität u Berlinu, gdje je ostao, kao profesor, do umirovljenja 1988. O toj neugodnoj epizodi profesor nije govorio s gorčinom i nije zamjerao onima koji su mu htjeli nauditi, u svojoj blagosti prema slabim i zavidnim osobama sve im je oprostio, pa se na tom ni mi ne ćemo zadržavati. Ipak, za rođenoga Medi-

teranca te osobito za gospođu Itu Muljačić, odlazak u veliki europski grad na hladnom sjeveru, unatoč svim pogodnostima za znanstveni rad, u šestom desetljeću života bio je svojevrsno iskušenje.

U Berlinu je nastavio raditi na temama kojima se i prije bavio, osobito na dalmatističkim temama i pitanjima klasifikacije romanskih jezika, ali je intenzivirao i svoje zanimanje za istraživanje sociolingvističkih pitanja. Pritom je osobito važno njegovo upoznavanje s teorijom njemačkoga sociologa i politologa Heinza Klossa (pojmovi *Abstandsprache* i *Ausbausprache*). Profesoru Muljačiću Klossov je model ipak poslužio samo kao polazište, a sam ga je dalje u okvirima standardologije razvijao na originalan način. Kao profesor romanistike na Freie Universität u Berlinu (1973.–1988.) uspio je prevladati »aristotelovski« model njemačkoga sociologa i politologa Heinza Klossa i oblikovati originalan »relativistički pristup«, prikladan za proučavanje ne samo romanske, nego i opće standardologije (pojmovi kao *visoki, srednji i niski jezik, krovni i natkrovljeni jezici* itd., itd.). Polazio je od osnovne razlike među dvama Klossovim tipovima (*Abstandsprache* i *Ausbausprache*) na temelju kojih se jezični varijeteti razlikuju kao samostalni, posebni jezici. Polazeći od toga modela profesor Muljačić proučavao je mnogobrojne konkretne jezične situacije u Romaniji (ali i drugdje), uočio niz pojavnosti koje Kloss nije predvidio, da bi stvorio sustav pojmova s pomoću kojih se može precizno opisati svaka jezična situacija i nedvosmisleno utvrditi status svakoga jezika. Pokazao je kako za utvrđivanje posebnosti jednoga jezika nisu dovoljni samo genetski kriteriji. Naime, ono što je zdrav razum lingvistima uvijek govorio, profesor Muljačić uspio je suvislo opisati, a odatle proizlazi da je svaki jezik poseban na svoj poseban način i da nije uputno kriterije za posebnost jednoga jezika po svaku cijenu željeti pronaći u nekom drugom jeziku.

U godini koja je prethodila njegovu odlasku profesor Muljačić objavio je i djelo važno za sociolingvistiku i proučavanje varijeteta *Problemi manjinskih jezika u romanskim državama u Europi* (Rijeka, 2008., 223 str.), koje sustavno izlaže sve bitne činjenice za sociolingvistički opis jezične situacije u europskim većinski romanskim državama, a donosi i vrlo iscrpan izbor relevantne bibliografije.

Filologiji se profesor Muljačić odužio prijevodom na hrvatski traktata *O trgovini i savršenu trgovcu* dubrovčanina B. Kotruljevića, a taj je prijevod opskrbio iscrpnim aparatom i objavio dvaput (1985., 1989.; novo dopunjeno izdanje 2005.), zatim monografijom *Putovanja Alberta Fortisa po Hrvatskoj i Sloveniji: (1765–1791)* (1996.), a za tisak je priredio značajni znan-

stveni zbornik *Talijanski i njegovi jezični varijeteti (L'italiano e le sue varietà linguistiche, 1998.)*, itd.

Prinos što ga je lingvističkoj znanosti dao profesor Muljačić, prepoznale su mnoge znanstvene institucije u Hrvatskoj i u inozemstvu: još od berlinskoga razdoblja postao je dopisni član JAZU, danas HAZU (1977.), a strani dopisni član firentinske Accademia della Crusca (od 1989.) i rimske Accademia Nazionale dei Lincei (od 1996.). Godine 1983. dobio je Međunarodnu nagradu »Galileo Galilei« što ju inozemnim proučavateljima talijanske kulture i civilizacije dodjeljuju »Rotary« klubovi, a godine 1988. umirovljen je uz posebnu povelju rektora Freie Universität u Berlinu, bio je član uredništava najuglednijih talijanističkih publikacija u Italiji i u Njemačkoj, itd.; o njegovim obljetnicama izdavali su se, njemu u čast, zbornici kako u inozemstvu tako i u Hrvatskoj.

Kao nastavnik profesor Muljačić bio je strog i pravedan, a u ophođenju blag čovjek; bio je sretan kada bi uočio studente koji se zanimaju za lingvistiku i romanistiku, posebno je pak nesebično savjetima i literaturom pomagao mladim kolegama koji su bili istom stupili na put znanstvenoga istraživanja. Bio je spreman doslovce satima ostati u razgovoru, oči u oči ili preko telefona, s nekim tko je bio željan informacija. Imao je gotovo nevjerovatno pamćenje pa se često stjecao dojam da njemu ne trebaju nikakve kartoteke ili računalni zapisi, da je on sposoban sve držati u glavi i da njegovo pamćenje funkcionira bolje i od najboljeg računala. Jednako je tako imao nevjerovatnu sposobnost za uočavanje hijerarhije među činjenicama, smjesta uočiti razliku između bitnoga i nebitnoga. Možda je upravo zato tako gospodski i tako gosparski znao prijeći preko podlosti i zloba kojih ga nisu pošteđjeli mnogi zavidnici. Ako vam je trebao neki precizan ili pouzdan podatak o starijim ili novijim pitanjima romanistike ili lingvistike, najpouzdaniji način bio je potražiti pomoć od profesora Muljačića, koju je on uvijek nesebično davao. Veliki nas je profesor Muljačić zauvijek fizički napustio, a najbolje ćemo mu se odužiti ako njegujemo onu znanstvenu nit koju je on satkao, ako nastavimo proučavati teme u koje je on uložio najbolje od svojega uma i duha.

August Kovačec